

Dummy voor 'Dagboek van een erotomaan'

Sanne Sannes (Groningen 1937-1967 Bergen)

Rijksprentenkabinet
Rijksmuseum
Amsterdam

Ca 1966. Dummy met 179 foto's van verschillende afmetingen en een keuze uit het overige werk.
Herkomst: HUP Gallery, Amsterdam (RP-F-2007-187 t/m 190) en erven Sanne Sannes (RP-F-2007-191 t/m 194) (2007)

De aankoop van het fotowerk van Sanne Sannes werd eind 2007 voor ondersteuning geselecteerd door de Titus Cirkel, samen met een werk van Martin Kippenberger voor het Stedelijk Museum, waarover meer in het volgende Bulletin.

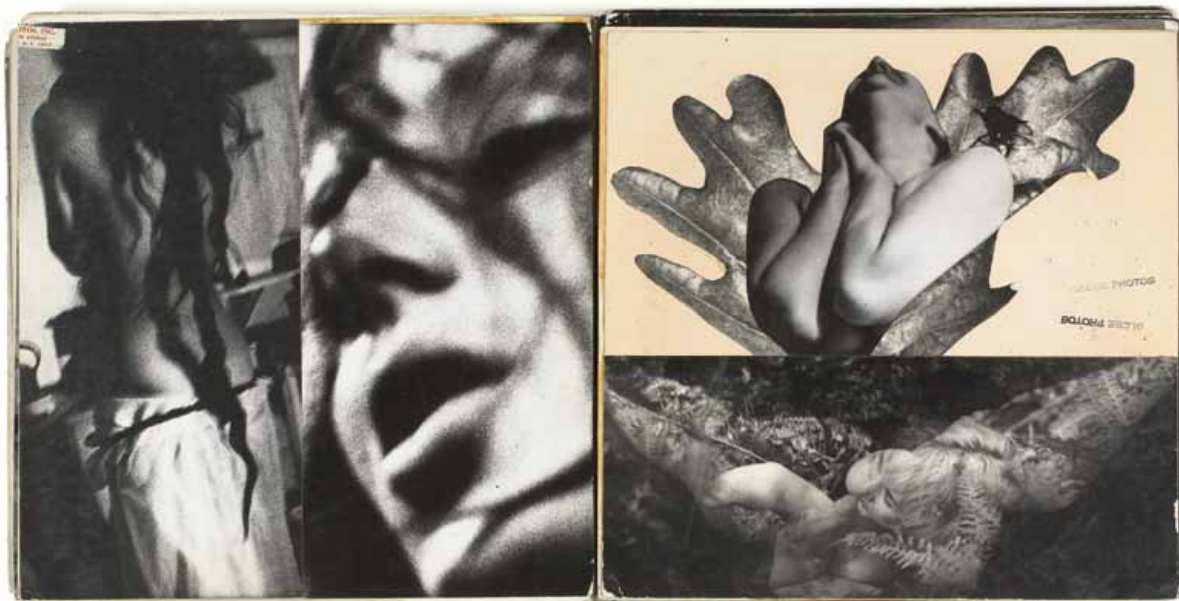
Het Rijksmuseum bezit een grote en belangrijke collectie fotografie, waarin met name de 19de eeuw goed is vertegenwoordigd. Met *Het Nieuwe Rijksmuseum* in zicht, waarin de 20ste eeuwse kunst en geschiedenis voor het eerst ruime aandacht zullen krijgen, heeft het museum besloten zich actiever toe te leggen op het verwerven van belangrijke Nederlandse en buitenlandse foto's uit die eeuw.

In *Het Nieuwe Rijksmuseum* zal voortdurend 20ste-eeuwse fotografie getoond worden, waarbij niet alleen aandacht zal worden gegeven aan de fotografische (of zo men wil artistieke) kwaliteiten van de beelden, maar ook aan historisch relevante onderwerpen die op foto's zijn vastgelegd. Het streven om in *Het Nieuwe Rijksmuseum* kunst en geschiedenis te mengen, zal daarom in de presentatie van de fotografielcollectie goed zichtbaar zijn. Fotografie is met name in de 20ste eeuw zowel een belangrijk medium van artistieke zelfexpressie gebleken, als een onmisbaar middel om belangrijke gebeurtenissen en de tijdgeest vast te leggen.

SANNES

Het oeuvre van de jong gestorven Nederlandse fotograaf Sanne Sannes is een goed voorbeeld hoe een kunstenaar/fotograaf erin slaagde de elementen zelfexpressie en tijdgeest te combineren. Hij gebruikte de fotografie om een eigen wereld te creëren die vrijwel uitsluitend bevolkt wordt door vrouwen. Het sensuele en erotische karakter van zijn foto's maakt Sannes tot een typische exponent van de jaren zestig. De invloed van het bewegend beeld deed zich in dat decennium via film en tv meer en meer gelden. Sanne Sannes was één van de fotografen die geïnteresseerd raakten in film en het filmische beeld. Veertig jaar later - nu het mogelijk is om terug-

blikkend vast te stellen welke fotografen die tijdgeest het treffendst hebben vastgelegd - blijkt dat Sannes' werk niets aan artistieke expressiviteit heeft ingeboet. Zijn foto's doen niet gedateerd aan, in tegenstelling tot veel andere kunst uit die tijd. Het oeuvre van Sanne Sannes is geen makkelijke navolging van wat 'in de lucht hing', geen 'maniertje' dat korte tijd effect had, maar getuigt van een consistente visie en een bijna obsessieve relatie met het onderwerp. Sannes experimenteerde uitgebreid met de fotografische beeldmiddelen: hij maakte grofkorrelige foto's met veel suggestie van beweging en dynamiek in een ongebruikelijke kadrering met veel close-ups.

Experimenten met de fotografische beeldmiddelen kenmerken Sannes' werk, maar zijn toewijding aan één onderwerp valt evenzeer in het oog. Hij fotografeerde vrouwen in al hun seksuele intimiteit. Daarmee stond hij midden in zijn tijd, de jaren zestig, toen de knellende banden van kerk, traditie en burgerlijkheid werden afgeworpen. De individuele vrijheid vierde hoogtij, ook op seksueel gebied. Sannes nodigde tal van vrouwen uit, een enkele keer ook een echtpaar, om naakt voor hem te poseren. Van dichtbij legde hij hun gezichten in verlangen, bekoring of extase vast, en fotografeerde hij omhelzingen en verstrengelde lichamen vanuit allerlei hoeken. Hij bracht zijn naakten in silhouet, frontaal of schuin van onder in beeld, altijd in beweging, nooit stil. Zijn werk is door de bewegingsonscherpte en grofkorreligheid meestal impliciet erotisch: het is nooit 'plat', maar drukt op subtiele wijze gevoelens van schoonheid en sensualiteit uit. De lange reeksen foto's die hij maakte, hebben iets obsessiefs en surreëls: zij zijn de uitdrukking van een droomwereld.

FOTOBOEKEN

Nadat Sanne Sannes in 1955 als 18-jarige aangenomen werd aan de Groningse kunstacademie Minerva, maakte

hij kennis met de fotografie. Hij had al snel succes en zijn foto's werden in allerlei fotovakbladen en (internationale) jaarboeken gepubliceerd. In 1964 kwam *Oog om oog* uit, waarin zijn foto's gecombineerd werden met gedichten van Hugo Claus. In zijn korte leven – hij kwam in 1967 om het leven bij een auto-ongeluk – heeft Sannes vele boeken bedacht, ontworpen en aangekondigd. Daarvan zou uiteindelijk alleen *Oog om oog* daadwerkelijk bij zijn leven verschijnen. Postuum verschenen *Sex a Gogo* (1969) en *The Face of Love* (1972), maar die zijn door anderen samengesteld en vormgegeven en dragen dus minder nadrukkelijk het stempel van de fotograaf.

Van tenminste één boek waaraan Sannes werkte, *Dagboek van een erotomaan*, resteert het ontwerp. Het was – en is – onder fotografen gebruikelijk een uitgebreid schetsontwerp (doorgaans 'dummy' genoemd) te maken voor een boek, waarmee eindeloos geschoven en geëxperimenteerd kon worden, voordat de definitieve keuze voor samenstelling en lay-out werd gemaakt. Blijkens correspondentie werkte Sannes nog in 1966 aan deze dummy, zodat ze kan worden gezien als de laatst bewaard gebleven poging tot een eigen ordening van zijn werk: *Oog in oog* was al in 1964 verschenen, andere boeken werden pas na zijn dood gepubliceerd. Het is niet bekend in welke fase van ontwerp de dummy van *Dagboek van een erotomaan* verkeerde toen Sannes overleed, maar de experimentele opmaak laat zien in welke richting hij dacht. Veel foto's zijn verknipt en met andere gecombineerd, in een paar gevallen is een foto zelfstandig op een pagina geplaatst zonder een samenwerking aan te gaan. Het is uit de dummy duidelijk op te maken dat Sannes met sequenties werkte, met de afwisseling van lichte en donkere partijen op foto's en met herhaling en ritme. Interessant is dat de zeggingskracht van het enkele (in deze periode vaak anekdotische) beeld ondergeschikt werd gemaakt aan het geheel, aan

het visuele verhaal dat met het boek moest worden overgebracht.

Dagboek van een erotomaan onderscheidt zich van Sannes' andere boeken. Vergeleken met *Oog om oog*, dat hij bij leven publiceerde, valt op hoeveel vrijer de opmaak van het *Dagboek* is. In *Oog om oog* heeft Sannes steeds één foto per pagina gebruikt, wat het boek een rustig, klassiek ritme geeft. In aparte katernen zijn de gedichten van Hugo Claus afgedrukt, eveneens telkens één per pagina. Verschillende foto's zijn in *Dagboek* opnieuw gebruikt, maar nu in een veel gevarieerdere, expressievere vormgeving, waarbij de foto's op verschillende formaten en vaak in combinaties op de pagina's zijn geplaatst. In *Sex a Gogo* is dit nog veel verder doorgevoerd, maar bedacht moet worden dat dit boek twee jaar na Sannes' overlijden werd uitgebracht door Walter Steevensz, wiens naam niet voor niets even prominent op de titelpagina wordt vermeld als die van de fotograaf. Martin Parr en Gerry Badger zeggen hierover in hun gezaghebbende publicatie *The Photobook. A History: The book's montages were devised by its designer, Walter Steevensz [...] it is his vision as much as the photographer's that is evidenced in this typically 1960s comedy of sexual mores*.¹ *Dagboek van een erotomaan* bevat veel minder tekst en uitsluitend fotografische beeldelementen. Het is daardoor minder lichtvoetig en speels en blijft veel dicht bij de persoonlijke beleving van het onderwerp dan *Sex a Gogo*.

Noten

- 1 Martin Parr en Gerry Badger, *The Photobook. A History*, deel 1, Londen/New York 2004, p. 227.
- 2 A. Roth, e.a., *The Book of 101 Books. Seminal Photographic Books of the Twentieth Century*, New York 2001.
- 3 Het archief van Sanne Sannes wordt vermoedelijk op korte termijn overgedragen aan het Nederlands Fotomuseum, waarbij een keuze uit zijn afdrucken (namelijk de foto's die in *Oog om oog* zijn gepubliceerd) gevoegd zal worden.

INTERNATIONALE REPUTATIE

Dummy's bieden misschien beter nog dan het uiteindelijke boek inzicht in de stadia van het ontstaansproces, in de keuzes die de fotograaf maakte. In Nederland zijn slechts enkele dummy's in openbare collecties bewaard gebleven, met name in het Prentenkabinet van de Universiteitsbibliotheek van Leiden (Ed van der Elsken, Ata Kando en Johan van der Keuken) en het Stedelijk Museum Amsterdam (Ed van der Elsken). Parallel aan de aandacht voor boekontwerpen is ook de aandacht voor de voltooide en gepubliceerde fotoboeken de laatste jaren enorm toegenomen. Juist doordat fotografen in de boeken die zij zelf ontwierpen alle vrijheid hadden – berucht is hoe hun foto's vaak aangesneden en anderszins 'gemaltraiteerd' werden wanneer zij in handen kwamen van redacteurs van kranten en tijdschriften – moeten fotoboeken beschouwd worden als meer dan een bundeling losse foto's. In een tijd dat fotografie nog nauwelijks werd geëxposeerd en verzameld door musea en galerieën – dat zou pas in de jaren '70 op serieuze schaal gaan gebeuren – waren fotoboeken voor menig fotograaf het belangrijkste podium en de belangrijkste uitlaatklep.

In het eerder aangehaalde *The Photobook. A History*, waarvan het eerste deel in 2004, het tweede in 2006 verscheen, tonen de samenstellers zich enthousiast over Nederlandse fotoboeken, waarbij zij vooral Ed van der Elsken, Johan van der Keuken en Sanne Sannes op het oog hebben. Deze publicatie bezorgde samen met het eerder verschenen *The Book of 101 Books. Seminal Photographic Books of the Twentieth Century* het fotoboek een status die het voordien slechts in kleine kring van kenners en liefhebbers had.² Wie in deze overzichtswerken wordt genoemd, telt definitief mee. De buitenlandse 'marktwaarde' van Sanne Sannes, die tot dan toe voornamelijk in Nederland bekendheid genoot, zal daarmee sterk vergroot zijn. Het feit dat het werk van Sannes momenteel in het buitenland 'gepousseerd' wordt, vormde voor het Rijksmuseum des te meer reden tot aankoop van de dummy van *Dagboek van een erotomaan* over te gaan. Daarnaast verwierf het museum een aantal andere dummy's en reeksen, plus vier grote, losse afdrucken. Een blik in openbare Nederlandse collecties – het Stedelijk Museum, het Prentenkabinet van de Universiteitsbibliotheek Leiden en het Rijksmuseum zelf – leerde namelijk dat Sannes' oeuvre er onvoldoende representatief aanwezig was.³ Deze aankoop wil nadrukkelijk in die lacune voorzien ♦

Mattie Boom en Hans Rooseboom
Conservatoren fotografie, Rijksprentenkabinet

